

2. Добрусинець Д. Етнолінгвістичний аспект назв спорідненості / Д. Добрусинець // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 2. – С. 81–91.
3. Кацалапенко К. В. Назви хліба в календарних обрядах Східного Поділля / К. В. Кацалапенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 3, кн. 2. – С. 101–106.
4. Подільський говір: Бібліографічний покажчик / уклад. : І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. – 141 с.
5. Страхов А. Б. Культ хлеба у восточных славян: опыт этнолингвистического исследования / А. Б. Страхов. – Мюнхен, 1991. – 246 с.
6. Тараненко О. О. Номінація / О. О. Тараненко // Українська мова: Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 385–387.
7. Творун С. О. Українські обрядові хліби: На матеріалах в Поділля / С. О. Творун. – Вінниця : Книга-Вега, 2006. – 96 с.

*Сікоринська В., Березовська Г. Г.
(Умань)*

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ СЕЛА РОГОВА УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Село Рогова Уманського району Черкаської області знаходиться в Центральній Україні за 30 км на південний схід від Умані та розташоване на берегах річки Ятрань. Засновано орієнтовно в XVII столітті, у селі мешкає 537 людей. Говірка села знаходиться у східній частині подільського говору південно-західного наріччя, який на сході межує з говірками південно-східного наріччя, тобто лежить у зоні контакту південно-західних і південно-східних діалектів.

Мовні особливості обстежуваної говірки не вивчалися, що визначає актуальність нашого дослідження.

Мета статті – виявити й описати найголовніші фонетичні, граматичні та лексичні особливості говірки села Рогова Уманського району Черкаської області.

Вивчення особливостей говірки дає змогу простежити взаємодію говорів, діалектів та наріч, а також зберегти якнайширший самобутній матеріал для досліджень.

Рогівська говірка на сучасному етапі відзначається рядом фонетичних особливостей. Вони поширені як у системі вокалізму, так і в системі консонантизму.

Система голосних обстеженої говірки складається з шести голосних фонем. Характерною рисою говірки є повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [e] та [и] (*зе^uм^l'а, ве^uс^l'на, пше^uниц^l'а, пе^uк^l'ти, си^lло, сист^l'ра, 'дери^eво*).

У досліджуваній говірці немає розрізнення |o| та |y| в ненаголошених складах, де [o] наближається до [y], а інколи заступається ним, тобто повне або часткове «укання» (*о^yб^l'ручка, ку^lжух, пулу^l'в'ер, то^y'б'і*). Ф. Жилко зауважував, що в подільських говірках немає розрізнення |o| та |y| і щодалі на захід, то «укання» виявляється більш виразно [4, с. 235].

У деяких випадках фонема |i| реалізується як [o] (*вої^l'на, дого^l'вор, 'кон'чила*). Засвідчено вживання [a] на місці [и] у словах *ту^l'да, с'у^l'да*.

Особливою фонетичною рисою говірки є поширеність твердого [p] (*'рад^l'но, п^l'расти, п^l'рад'іво, п^l'ража, бу^l'рак, бура^l'чиха, п^l'ран'іки, га^l'рачий*). Ф. Жилко зазначав, що це явище характерне для південно-західних говорів [4, с. 72].

Фонема |ф| реалізується звуком [x] (*'тухл'і, 'кохта*) та звукосполученням [xв] (*х'верма, кух'вайка, хва'та, х'ворма, бух'вет, охв'і'цер*). Таке явище властиве південно-східним діалектам [1, с. 64].

Сполуки «губний приголосний + [й]» передаються звукосполученням «губний приголосний + [л']» (*здо^l'роул'а, радоул'аний, дириул'аний, 'рибл'ачий, 'л'убл'ачий, чирип'л'аний, сол'омл'аний*); звукосполучення [мй] заступає звукосполучення [мн'] (*м^l'н'асо, м^l'н'ата, мн'ач, 'памн'ат', у^l'ремн'а*). Двофонемні сполуки губних з [л'], [н'] (після м) поширені в південно-західних та частково в південно-східних говорах [4, с. 59].

Передньоязикові приголосні [д], [т], [л], [н] перед [і] не пом'якшуються (*моло^l'ді, ті, ап^l'ратіу, самос^l'тійна, ма^l'лі, зе^u'лені, на^l'нич, поу^l'бирани*).

Твердий [т] у формах 1-ої і 3-ої особи дієслів теперішнього часу однини і множини (*го^l'ворит, 'робит, спит, да'йут, го^l'ворат, 'ход'ат, б'і'жат*). Такі дієслівні форми вживаються у південно-західних діалектах [1, с. 133].

Звукосполуча [ст] переходить у [с'ц'] (*гоб'іс'ц'а, 'лис'ц'а, ш'іс'ц', тес'ц'*).

У звукосполучі [с'в] відбувається ствердіння [в] (*с'вато, с'ва^l'тій, с'ватково, с'ва^l'тити, с'ваткувати*), а у сполучі [зв] перед [й] утрачається [в] (*зйа^l'зати, п'ідйа^l'зати, роз'йазувати*).

Перед глухими і в кінці слова дзвінкі приголосні оглушуються (*'друшка, пир'іш'ки, 'т'ашко, 'вашко, рас*).

У словах *дзеркало, дзвін, кукурудза* на місці африкати [дз] уживається приголосний [з] (*'зеркало, зв'ін, куку^l'руза*). Обмеженість африкат є характерною ознакою південно-східного наріччя [1, с. 72].

В аналізованій говірці часто вживаний протетичний приголосний [г] (*Гуман', голі'ї, гой'рок, гос'лин, го'нуки, го'рати, гоб'іб'рати, ги'кати, ги'начий, 'гос'ін'*). Протетичний [г] широко представлений у південно-західних діалектах, зокрема у волинсько-подільських говірках [1, с. 83].

У морфологічній будові говірки села Рогової засвідчено чимало діалектних рис.

Зокрема, у словосполученнях із числівниками *два, три, чотири* фіксуємо залишки форм двоїни (*дв'і в'ід'р'і, три ко'ров'і, ш'тир'і к'і'л'і*). Такі архаїчні форми засвідчені в південно-західних, частково – поліських і південно-східних діалектах [2, с. 84].

Іменники першої відміни жіночого роду м'якої групи у формах орудного відмінка однини набувають закінчення твердої групи – *-ойу* (*зим'л'ойу, 'вулиц'ойу, до'лон'ойу, 'дол'ойу, тие^uниц'ойу*). Така флексія характерна і для іменників третьої відміни (*'сол'ойу, 'м'ід'ойу, 'т'ін'ойу, 'ночойу*).

Іменники другої відміни чоловічого роду м'якої і мішаної груп в орудному відмінку приймають закінчення твердої групи *-ом* (*у'чите^uл'ом, то'варишом, крох'мал'ом, ко'н'ом, 'пал'ц'ом, к'ін'ц'ом, но'жом*). Флексія *-ом* виступає також в іменниках середнього роду на *-а* II і IV відмін (*ви'с'іл'ом, 'з'іл'ом, к'лочом, 'пол'ом, 'сонцо'м, йайц'ом, те^uл'ом, йаг'н'ом, ло'шом*). Такі форми спостережено в багатьох південно-західних говірках [1, с. 97–98].

У досліджуваній говірці іменники другої відміни середнього роду на *-а* в називному відмінку однини подовження не мають (*жи'т'а, зна'н'а, во'лос'а, на'с'ін'а, 'з'іл'а, ви'с'іл'а, п'лат'а, ўзу'т'а, ка'м'ін'а, к'лоча*) [1, с. 84].

Іменники жіночого роду I відміни в родовому відмінку множини мають флексію *-іў* (*те^uпер сто'ли зги'найуц'а в'ід ст'рав'іў* [3, с. 207], *п'іс'н'іў ни по'чуйіх укра'їн'с'ких* [3, с. 209], *о'це зби'раймо к'руп'іў / таї нам т'рошки ли'шайіц'а* [3, с. 215], *три 'рази на ден' 'д'їка по в'іс'ім'нац'іт' коро'в'іў* [3, с. 215]. Флексія *-іў* зафіксована і в родовому відмінку іменника *гроші* (*бу'ваїє так шо у'же от ни'ма г'рош'іў*) [3, с. 216].

В аналізованій говірці у відмінюванні прикметників зафіксовані деякі відмінності від форм літературної мови. Вони проявляються як у розрізненні твердої і м'якої груп прикметників, так і в оформленні окремих відмінкових форм. У називному відмінку однини прикметники чоловічого роду мають, як і в літературній мові, флексії *-ий* (для твердої групи) та *-ій* (для м'якої групи). Інколи мовці не диференціюють м'яку і тверду групи прикметників, уживаючи такі словоформи (*дву'й'р'ійдн'ій брат, 'даўн'ій сон, 'будній ден', 'синій цв'ет*). Такі форми прикметників

чоловічого роду характерні для волинсько-подільських говірок і деяких південно-східних діалектів [1, с. 108].

Прикметники утворюються за допомогою суфікса *-оў-* (*замшовий, п'л'ушовий, шал'овий, виш'н'овий, яблун'овий, з'рушовий*).

Форми давального і місцевого відмінків однини прикметників жіночого роду мають усічену флексію *-і* (*у га'роч і во'д'і, у б'ілі со'роц'.і, у нов'і хат'і, на сив'і голо'в'і*). Стягнені форми в давальному і місцевому відмінках однини вживаються у волинсько-подільських, черкаських і степових говірках [1, с. 111].

У досліджуваній говірці якісні прикметники утворюють вищий ступінь порівняння за допомогою суфіксів *-ішч-*, доданого до основи прикметника: *за'можн'ішчий, б'ідн'ішчий, поўн'ішчий*, та *-ч-*, що утворюється шляхом асиміляції суфіксального [*ш*] та кореневих [*д*] або [*т*] (*ба'гач:иї, мо'лоч:иї*). Такі моделі властиві волинсько-подільським говіркам [1, с. 114].

У говірці зафіксовано такі фонетично видозмінені числівники: *йі'ден, ш'тири, дев'ім', два'нац'ім', чотирнац'ім', шіснац'ім', вісім'нац'ім', двац'ім', т'риц'ім', шіїї'с'ат*.

Вказівні займенники в орудному відмінку однини функціонують лише у стягнених формах (*тойу, цейу*). Такі форми поширені у волинсько-подільських говірках [1, с. 125].

При дієвідмінюванні виражена тенденція збереження структури основи – кінцеві приголосні [*д*], [*т*], [*з*], [*с*] у формах першої особи однини дієслів теперішнього часу переважно не чергуються (*сид'у, приход'у, крут'у, воз'у*).

Дієслова другої дієвідміни в третій особі однини теперішнього часу закінчуються на *-т* (*ходить, носить, просит*). Твердий кінцевий *-т* характерний для досліджуваної говірки. Однак часто вживаються форми на *е* без кінцевого *т* (*ходе, носе, просе*). Таке явище характерне для багатьох південно-західних говорів [1, с. 134].

Форми дієприкметників уживаються із суфіксом *-ан-*, що відповідає літературному *-ен-* (*застел'аний, зробл'аний, ран'аний, запечаний, напал'ана, нос'аний*). Такі форми поширені в багатьох говорах, особливо в південно-західних [1, с. 146].

Спостерігаються відмінності і на лексичному рівні. Більшість слів уживаються в суміжних говірках. Наприклад: *уро'диўс'а* – народився, *д'іў'чук* – дівчина-підліток, *поже'нити* – одружити, *в'ід.а'ватис'а* – виходити заміж, *моло'дик* – наречений, *моло'духа* – наречена, *ди'с'атка* – домоткане полотно в десять пасом, *три'нац'атка* – домоткане полотно в тринадцять пасом, *радоў'л'ана сп'ідниц'а* – спідниця з домотканого грубого полотна, *коўт'ки* – сережки, *не'д'іла* – тиждень, *каф'ача* – компот,

з'дибати́с' – зустрітися, *ран'ше* – раніше, *до́н ір* – недавно, не дуже давно (*го́й ірочок* *лиш до́н ір прот'ну́с'а*).

Отже, проаналізований матеріал дозволяє стверджувати, що говірка села Рогова Уманського району Черкаської області належить до говірок перехідної зони між південно-західним і південно-східним наріччями, оскільки поєднує в собі риси, характерні для подільського говору, та риси, властиві сусіднім говіркам південно-східного наріччя української мови. Виявлені діалектні особливості складають специфіку мовної будови досліджуваної говірки.

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 244 с.
2. Березовська Г. Г. Східноподільські говірки в контексті подільського говору / Г. Г. Березовська // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини : збірник наукових праць / гол. ред. Г. І. Мартинова. – Умань : Візаві, 2012. – Вип. 3. – С. 8–14.
3. Говірки історичної Уманщини та суміжних земель : монографія / Г. Г. Березовська, І. І. Кривошея, Т. М. Тищенко та ін. / за ред. Т. М. Тищенко. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – 259 с.
4. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : Рад. школа, 1966. – 307 с.
5. Матвіяс І. Г. Діалектна основа вокалізму в українській літературній мові / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2004. – № 4. – С. 15–24.
6. Матвіяс І. Г. Діалектна основа консонантизму в українській літературній мові / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2005. – № 2. – С. 32–40.
7. Могила А. П. Деякі фонетичні особливості (консонантизм) говірок Західної Черкащини / А. П. Могила // Наукові записки КДУ ім. Т. Г. Шевченка. – К. : 1958. – Т. 17, вип. 2. – С. 165–182.
8. Очеретний А. Д. Морфологічні і лексичні особливості говірок Уманського р-ну / А. Д. Очеретний // Наукові записки Київського педінституту. – Т. 26. – К., 1957. – С. 14–27.
9. Очеретний А. Д. Особливості консонантизму уманських говірок / А. Д. Очеретний // Середньонаддніпрянські говори. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – С. 65 – 74.
10. Тищенко Т. М. Фонетичні особливості перехідних говірок подільсько-середньонаддніпрянського типу / Т. М. Тищенко // Українське мовознавство : міжвідомчий наук. зб. – К., 2004. – Вип. 27–28. – С. 178–184.
11. Українська діалектна морфологія : монографія / відп. ред. Ф. Т. Жилко. – К. : Наук. думка, 1969. – 200 с.